ګالیلیؤ په ډاګه وایي : «ځان پؤهول غواړم»

لیکونکی: رابرټ هارګریوس

ژباړه او لنډیز: نورالله اتل

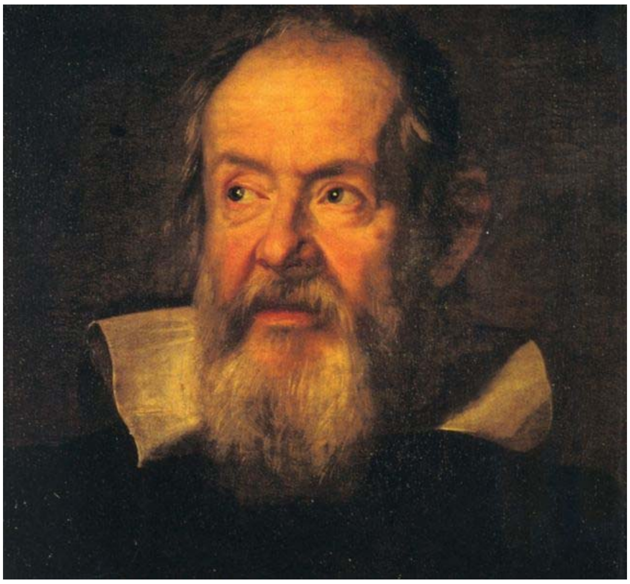

په ټول مسیحي پېر کښې هر یوۀ مسیحي دا منلې وه چي د اینجیل هر توری هرمرو رېښتونی دی او د پوښتنې پکښې هیڅ ګای نشته. د بېلګې په تؤګه، خدای دغه نړۍ په اوؤ ورځؤ کښې رغولې ده، د اینسان توکم د ادم او هوا څخه راپیل شوی دی مځکه د ټؤل جهان یوا داسي منځکی دی چې لمر او باقي يې شاوخوا چورلیږي.

د لوتر په بیاسمون پسې چي کومه پېړۍ راغله په هغې کښې دغه ډول ګایونه ،چي په سرببرنه تؤګه همېښني او رېښتوني ښکارېدل، لومړۍ تر شک لاندي ونیول شول او بیا ډېر ژر له پوښتنې سره مخامخ شول. شک او پوښتنې ته چي کوم څیز خوځښت ورکولؤ هغه د وګړیو هغه ورځ په ورځ زیاتېدونکې پوهنه وه چي هغوی د ښاخوا چاپېریال په باره کښې پیدا کوله. پخپله د لوتر په ژوند کښې هغوی په موندنې او لټون پسې سمندري یونونه او مزلونه وکول او پوه شول چي مځکه غونډه ده. ستورپېژندنې او جوغرافیه پوهنې دومره پرمختګ کړی ؤ چي دغسي سمندري مزلونؤ ته یې لاره هواره کړه. د شپاړسمې پېړۍ په نیمایي کښې، د وېرسپوچي په نامۀ یو کس د نړۍ دغسي نخچې کښلې وې چي په مټ یې څېړونکي وتوانېدل چي اوس د پخوا په پرتله خپله لاره په پوره رکوالي او کره تؤب سره ووهي. هینري مزلګر د ګڼتريږ (ریاضي) او ستورپېژنې یو ښؤونځی ورغولؤ چي پکښې به مزلوهونکؤ په هسک کښې د ستؤریؤ د ځای ځایګي زدکړه کوله. له هغه وروسته نؤ د دوی لپاره ببخي اسانه شوه چي د ستؤرؤ د ځای

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځایګي په مرسته په سمندرونو کښې د تګ راتګ لپاره لوری او لوډن پیدا کي. موکناتیسي لوډنښود (compass) دومره اسانتیا پیدا کړه چي اوس به هغوی په سمندر کښې تر دومره لرې پوري تللای شول چي په اونیو اونیو او کله به یې ان په میاشتو میاشتو وچه مځکه نه لیدله.

کاري اړتیاو یوه داسي اډانه وزېږوله چي په ګروهه او پدل باندي نه وه ولاړه بلکې په داسي ریښتیاو باندي ډډه لګولې وه چي ښېخي په کره توب او پام سره یې څارنه او څېړنه کېدله. د منځني پېر پوهنې لکه الکیمي او ستوروپېژندنه ،چي ساینسي خو ښېخي نه وې مګر ساینسوزمه وې ، اوس ځای ساینسي لټون لره پرېښودلو. د همدغه ساینسي لټون په مټ په راتلونکو دربیو پېړیو کښې اینسان خپل چاپېریال بدل کو. او کله چي یې دغه کار وپه بریالیتوب سره ترسره کړو نو هاله وتوانېدلو چي هغه سوچ هم ښېخي بدل کي چي د خپل ځان او په دې جهان کښې د خپل ځای په باره کښې به یې کولو. نوُر نو هغو داسي سوچ نه کولو چي یوازي او یوازي بس د دهٔ لپاره دا ټوُل جهان پیېنځول شوی دی. بلکې دا یې منلې وه چي هغه یو ناتوانه او کمینه ژوی دی چي ښېخي لنډ ژوند لري او په یوې وړې ټیکۍ (Planet) باندي ژوند او ژواک کوي چي مځکه یې نوم دی، چي په چارچاپېره خواره واره او ارت ښېرت جهان کښې د یوهٔ ټاپي، یوې دانې او یا یوهٔ اټم ځای لري او بس.

خو زوړ سوچ او زړه ګروهه هم په ځای ارامه پاته نهٔ شوه. په تېره بیا زړه مسېهي کلیسا خو ښېخي دغه ګام ته نهٔ وه تیاره. هغې خو ښېخي په لرکسي (ټیلیسکوپ) کښې له کتلو څخه نټه وکوله چي دا یې زباتوله چي نوُر نو اینسان د جهان په منځکي کښې ځایګی نهٔ لري. دا یو کوچنی ګام نهٔ و بلکې دومره غټ و چي هغهٔ ګروهه یې تر سختې پوښتنې لاندي راوستله په کومې باندي چي له توُرپېره راوروسته ټول لوېدیځ ښارتنوب (Civilization)ولاړ و. د امیانو لپاره خو دغه نوی ګام ښېخي بېمانا ښکاره کېدلو. هغوی به په ډېره ساده توګه ویل، «که چرته مځکه چورلي نو بیا به مرغۍ څنګه خپله ځاله پیدا کوي، او د اینسانان به څنګه په خپل ځای باندي ولاړ پاته کېدلای شي ، او داسي ... ».

مګر د دینپوهانو ، ګروهپېژانو او شیخانو لپاره دغه څېړنې ډېرې بوژنونکې وې. ځکه چي دغو څېړنو به ویل چي د هسک او مځکې تر منځ خو ښېخي توپیر نشته. په مځکه کښې چي د خوځښت کوم کانون کار کوي د هسک خوځښت هم هوبهو په هغه کانون باندي چلیږي. په بله مانا، مونږ ویلای شو چي مونږ په لالمخه په هسک کښې یو او که دا وو ایو چي پخپله هسک دلته په مځکه باندي دی نو هم بده به نهٔ وي. دغو څېړنو دغسي نوُر ښېشمېره ټکي لرل چي له سپېڅلي اینجیل سره په ټکر کښې ول او اپوټه پیغام یې ورکولو. مګر بلې خوا ته ګروهه دا وه چي اینجیل خو د خدای وینا ده، نو لځکه دغه څېړنې نه یوازی ناسمې بلکې کوفري هم دي.

په دغو ساینسپوهانو او څېړونکو کښې یم هم ګالیلیو و. هغه په کال **۱۵۶۴** کښې زېږېدلی و کوم چي د شېکسپیر د زېږېدنې کال هم دي. ګالیلیو د ایټالیې د بیابیداری وروستی ستر کس و. لومړی هغه د جیسویټانو لخوا د اومبروسا په مدرسه کښې وروزل شو چېرته چي د دهٔ د ټول

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژوند لپاره د ستوړپېژندنې سره ولګېدله او مینه یې ورسره پیدا شوه. په ۱۷ کلنۍ کښې هغهٔ له مدرسې راووتلو او سملاسي یې د ارسطو سکولاستیکي سوچ ته مخه کړه. ډېر تکړه موسیکي پوه او انځورکښ ورڅخه جوړ شو. په لومړي سر کښې هغه د روغتیاپوهنې لپاره پوهنتون ته ولاړ مګر یوه ورځ یې ناساپه د جیومیټرۍ په یوهٔ لیکچر کښې برخه واخیستله او له ساینس او ګڼترې (ریاضي) سره یې مینه پیدا شوله. څلور کاله وروسته یې روغتیاپوهنه بېخي پرېښودله او خپل پاته ژوند یې ګڼترې او فیزیک ته ورکړ. په پای کښې هغه په پادوا پوهنتون کښې د ګڼترې د څانګې مشر شو چېرته چې هغهٔ د خپل ژوند اتلس بریالي او پېنځونکي کلونه تېر کړل او په نوي ساینس کښې یې د خوځښتونو، او خوځنده څیزونو د څانګړو د پېژندنې بنسټونه واچول.

که څه هم له هغهٔ سره خپلو ملګرو او کورنۍ خورا مینه کوله، مګر د پوهانو او ښوونکو په منځ کښې یې ښه نوم نه لرلو،ځکه چې هغهٔ به ورته هر وخت سپکول. په تېره بیا هغهٔ به د ارسطو د لارې لارویانو ته بدرد ویل چا چې د فیزیک، ستوړپېژندنې او خوځښت خورا ښکولی مګر ناسم کانونونه وړاندي کول چې سکولاستیکه فلسفه به ورته ویل کېدله او د کلیسا لخوا یې ښوونه کېدله. ۳۶۰ کاله تر مسیحا مخکې، ارسطو د اپلاتون شاګرد ؤ. هغهٔ یو تکړه فلسفي ؤ او د جهان د جوړښت ، رغاونې او اډانې څېړنه یې کړې وه. د هغهٔ چورتونه لومړی اربي ژبې ته او بیا له اربي څخه لوېدیځو ژبو ته وژباړل شول. په دغه وخت کښې مسېحي نړۍ له پوهې بېخي تشه او پوچه وه. مسېحي شیخان په دې لټه کښې ول چې له یوې نهٔ یو خوا پوهنې ته لاسرسی ولري. نو ځکه یې د تامس اکیناس تر څارنې لاندي د ارسطو چورتونو ته له مسېحي ښوونو سره په داسي ډول سمون ورکړ چې یو وخت داسي راغلو چې هغه بېخي پخپله د مسیحي ګروهې برخه ښکارېدل او که به چا ټکر ورسره کولو نو دا له کوفر ویلو سره برابره وه.

په پای کې د همدې ټکر له لاسه د ګالیلیو ستوری هم په ډوبېدلو شو. هغهٔ لالمخه د خپلې پوهې او څېړنې په مټ د ارسطو د د خوزښت کسنه (Theory of Motion) هیسته اچولې وه؛ او اوس د ارسطو پر ستورپېژندنې باندې نورې نانډرۍ راپورته شوې وې. یونانیانو ته خو لا پخوا جوته شوې وه چې مځکه غونډه ده، لومړی دا چې د تندر په مهال چې د مځکې سوړې پر سپوږمۍ پرېوځي هغه ګرد وي، او بل دا چې بېلابېل ستوري په بېلابېلو ځایځایګیو باندي ښکارېږي. مګر ارسطو داسي انګېرلې وه چې مځکه ارامه په خپل ځای باندي ولاړه ده او دا نوُر هسک ورباندې شاوخوا چولېږي. هغوی ځکه داسي ویل چې په هسک کښې چې د ستوریو کومې غونچې دي هغه خپل ځایځایګی نه بدلوي، نو هغوی داسي د مځکې د شاوخوا چورلي لکه لمر او سپوږمۍ چې چورلي. ورسته بیا د ارسطو د یوهٔ شاګرد، پټولمي، تر څارنې لاندي یو داسي جهان وکښل شو چې د ارامې مځکې شاوخوا پینځه پنځوس ناڅرګندې غونډکۍ (*Spheres*) چورلېدلې او له ځانه سره یې لمر، سپوږمۍ او نوُر ستوري هم لېږدول.

دا د ساینس له ناپړیتو (عجایبو) څخه یوه ناپړیته ده چې د دې جهان یوه ناسمه پېژندنه تر ډېرو پاته شوه او د یونانیانو لخوا رېښتیا او سمې پېژندنې پایښت و نهٔ موندلو. ډیموکریټس او اریسټارکس دواړو داسي کسنې وړاندي کړې وې چې د ارسطو په پرتله رېښتیا ته ډېرې نیژدې

(c) ketabton.com: The Digital Library

وې مګر د هغوی کارونه پاته نۀ شول او ورک شول. د ارستؤ کسنې د مسبهي شيخانؤ لاس ته ولوېدلې او د هغوی لپاره خورا په زړه پوري وې ځکه چي هرهر ټکي يې د سپېڅلي لوستني له هرې کرښې سره سمون خوړلؤ، نو لځکه خو يې په مسبهي ښؤونؤ په منځ کښې هغه ځای پيدا کړؤ کوم چي په د ايسا مسيه د بيا راژوندي کېدلؤ لرلؤ او يا په لومړي سره کښې د هغۀ سپېڅلې زوکړې لرلؤ.

په کال ۱۵۴۳ کښې، د ګاليليؤ تر زوکړې شل کاله پېښ، ځيرک پولي (*Polish*) ستؤرپېژندونکي، نيکولس کوپرنيکس، د هسک د ستؤريؤ خوزښت په ډېره اسانه توګه نړۍ ته وروپېژندلؤ. هغۀ لمر د جهان په منځ کښې ونيولؤ او ويل يې چي مځکه شاوخوا ورباندي چورلي. د کؤپرنيکس ستر تيسيز، چي *« هسکينه ګردۀ چورلېدا»* نومېدله، اوهغۀ درېيم پاپا ته يې ورپېرزو کړې وه. مګر د هغۀ په تيسيز پوري پينځوس کاله ټوکې کېدلې. زياترو پؤهانؤ خو د هغۀ ګڼتره د هيڅ جوګه هم نۀ بلله، او د کليسا باباګان دې ته تيار نۀ ول چي د هغۀ سؤچ او چورت ته دي هم په «خدايي رازونؤ» کښې ځای ورکي.

مګر د ګاليليؤ لپاره دکوپرنيکس کسنه يو ستر اوښتون ؤ. د هغۀ ځواکمن سؤچ په دې ورسېدلؤ چي دا به هرومرو رينښتيا وي. هغۀ لا په ۱۵۹۷ کښې په پراګ کښې خپل دؤست، جانس کېپلر، ته وليکل، «چي پکار ده د اينسانانؤ سؤچونه له نوي سره په نوي ډول واچول شي». هغۀ ته په خپل سدبد کښې جوته شوې وه چي کسنه خو سمه ده، مګر هغۀ يې زباتولای نه شوه. او ترڅؤ چي هغۀ پخپله ليدلای او شمېرلای نۀ شوه نؤ تر هغؤ پوري يې دا نۀ ويل چي رينښتيا ده. که څه هم هغۀ خپلؤ نيژدې دؤستانؤ ته څؤ کاله پخوا ويلي ول چي دی پخپله د پنځون (*Nature*) د ډېرؤ اېسندؤ (*Phenomena*) د پېژندنې لپاره د کوپرنيکس لېمون (*Opinion*) کاروي. مګر ګاليليؤ خپل سؤچ تر دوؤلسؤ کلؤ پؤري نؤر هم له ځانه سره پټ وساتلؤ، او داسي ويل کيږي چي په دې ترڅ کې به يې د ارستؤ د کسنؤ لوست هم شاګردانؤ ته ورکولؤ، سره له دې چي ښه پؤهېدلؤ چي هغه ناسمې وې.

په دې منځ کښې د تاريخ يوه نېکرغه پېښه وشوه. هغه درسته راپيدا شوه چي د جهان په باره کښې يې د کليسا لېمون ناسم زباتولؤ. د کال ۱۶۰۹ په جون يا جولای مياشت کښې ګاليليؤ د ليد په يوې درستې يوه تجربه ترسره کړه. دغه ليددرسته لومړی يوه هالنډي جؤړه کړې وه چي ډېر لري ځيزونه به يې خورا جوت او کره ښکاره کول. کله چي دغه درسته د ګاليليؤ په لاس ورغله نؤ هغۀ په ډېر ځېرکوالي او کارنده تؤګه وکاروله. په يوؤ وخت کښې هغۀ په خپلې کسنې او په دغې درستې دوارؤ باندي کار کولؤ. لږ وروسته هغۀ د کږلؤدن کسنه (*Theory of Refraction*) و موندله . د دغې کسنې په مټ هغه په دې وپؤهېدلؤ چي د سکې د يوۀ نل په دوارؤ سرونؤ باندي چي هينداري ولګول شي، د دوارؤ شيشؤ يوه يوه خوا دي پټلۍ وي مګر په دوارؤ شيشؤ کښې دي د يوې بله خوا دي دباندي خوا ته پړسېدلې وي او د بلې شيشې دي دننه هغه کوپه وي. وروسته دغه د تولې په شان درسته په يوې دربلۍ باندي ولګول شوه. په دې تؤګه ګاليليؤ د نړۍ لومړی لرکسی (*Telescope*) جؤړ کړؤ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

راتلونکې دوؤلس میاشتې له هغه څخه نؤر هرڅه هېر ول بس په همدغه کار لګیا ؤ، بېلابېلې شیشې به یې سولولې او سکښتلې، او هڅ او هاند به یې کولؤ چې تر ښې لا ښه درسته ورغوي. په ۱۲۰۹ کښې هغهٔ خپله ترټؤلؤ ښه درسته په وېنس کښې د سېنټ مارکر کلیسا لوړترینې میناري ته وخېژوله. د هغهٔ ځای واکمن او شیخان هغهٔ وخت هک پک شول چې کله یې و لیدل چې د دغې درستې په مټ اوس دوی ترپخوا خپل دوښمن دوه ګنټې (ساعته) مخکې لیدلای شي کله چې هغهٔ د دوی په خاوره باندي د یرغل په نیامت راروان وي. تجربه ډېره اغېزناکه وه؛ ګالیلیؤ ځای پرځای په یوې لوړې چوکۍ باندي وګومارل شؤ او خورا غټه کلنۍ تنخا یې هم ورکړه.

د همدغه کال په پای کښې هغهٔ د پودا په سیمه کښې خپل لرکسی د شپې لخوا د هسک ستؤریؤ ته سیدهٔ کړؤ. تر ټؤلؤ لومړی هغهٔ د سپؤږمۍ سیل وکولؤ او ډېر ژر یې پکښې غرونه وموندل. په دې تؤګه یې هغه ګرؤهه بېباوره کړه چې ویل به یې هسکینې پیکرې ټولې ښویې هوارې، بېخي یو ډول، غونډې منډې دي، او له یوه اسماني جوهر څخه جوړې دي چې «ایتر» ورته وایي. په راتلونکؤ څو له درز او جؤشه ډکؤ میاشتؤ کښې ګالیلیؤ په کهکشان کښې دومره زیات ستوري ولیدل چې بېخي د چا باور نهٔ کېدلؤ. هغهٔ ځینه داسي ستوري هم ومونډل چې تراوسه یې هیچا نوموښهٔ هم نهٔ پېژندل. اوس نؤ هغه ځای او ګړی رارسېدلې وه چې هغهٔ په غوڅه تؤګه پرېکړه وکوي. او هغهٔ پرېکړه وهم کړه چې «مځکه تر سپوږمۍ لمخه پخپله یوه چورلېدونکې پیکره ده»، او هغسي ارامه او ولاړه نهٔ ده لکه څنګه چې ارستؤ بللې وه.

هغه په ډېره خوشالۍ د جنورۍ په اومه نېټه کال ۱۲۱۰ د ماښام په سر کښې خپل ښه ترین لرکسی د جیوپیټر ستوري ته سیخ کړؤ. په لومړۍ شپه د هغهٔ تلوسه هغه ګړۍ زیاته شوه چې په یوه نېغه لیکه کښې پراته درې واړه مګر ډېر ځلاند ستوري یې ولیدل چې دوه یې د جیوپیټر ختیځ ته او یو یې لوېدیځ ته پروت ؤ. په دا بله شپه هغه بیا وکتل. مګر دا ځل ستوري له خپله ځایه خوزېدلي ول. درې واړه د جیوپیټر لوېدیځ ته په یوې سیده لیکې کښې پراته ول. مانا یې دا وه چې ستوري د یوه بل په پرتله ښوري راښوري. مګر زړې ستورپېژندنې دا منل څه؟ ایا په دې باندي دهٔ زباتولای شول چې کوپرنیکس ریښتونی ؤ؟

وریسې په دا بله شپه هغه ډېر په نارامۍ کوت (انتظار) کول چې دغه ابسنده (*Phenomenon*)یو ځل بیا ګوري. واړه ستوري یو ځل بیا ښؤرېدلي ول. اوس په هغؤ کښې یوازي دوه پاته ول، او دواړه د جیوپیټر په لوېدیز کښې ول. اوس نؤ هغه بېخي ډاډه ؤ چې دا یوازي د جیوپیټر نه بلکې د ستوریو خپل خوزښت هم دی. په شپؤ شپؤ هغه د دغؤ دریو ستوریو لنداره کوله چې د جیوپیټر شاوخوا به یې نڅا کوله. وروسته هغه یو څلورم ستوری هم ولیدلؤ چې په هغو دریو ستوریو پسې نېغ نیښتی ؤ. بس اوس نو هغه ویلای شول چې ستوري په یوه ګاړه (*Orbit*) کښې ګرځي راګرځي. جیوپیټر څلور سپوږمۍ لرلې. هغه تر پینځؤ ورځؤ پوري لګیا ؤ او خپلې تجربې یې کولې تر څؤ چې یې هیڅ شک په چورت کښې پاته نهٔ شؤ چې: کوپرنیکس بېخي ریښتونی ؤ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه خپله څېړنه ولیکله او بیا یې خپلې لیکنې ته د لارورکي ایلچي (Nuncius Siderius) نوم یې ورکړ. لا خو هغه پروا نه لرله چې د دهٔ د څېړنې به په کلیسا باندې څه اغېزه وشي؛ هغه یوازې د خپلو پخوانو همکارو ښوونکو څخه وېره لرله. همداسې وشول. د پوهنې په ډګر کښې د هغه همکارو ښوونکو ته چې کله د هغه څېړنه وروړسېدله نو خوار ټوکې ټکالې یې ورپورې وکولې. کله چې هغهٔ دوی راوغوښتل چې پخپله د دهٔ په لرګسې کښې وګوري. نو ځینه یې رانهٔ غلل. او کوم چې راغلل په هغو کښې ځینو ویل چې په لرکسي کښې خو یې هیڅ هم ونهٔ لیدل او نورو بیا د هغهٔ لرکسی تشه د ماشومانو یوه نانزکه وبلله.

کله چې د ګالیلیو له خپلو همکارانو سره په نانډریو اخته و نو کلیسا بېخي کار نهٔ پکښې لرلو. او ګالیلیو هم د وېنس د سیمې د سرکار تر سوري لاندې ژوند کولو، چې هر وخت به یې کلیسا ته درکې ورکولې چې د اینګلستان په شان به ټولې شاندې او وندنې (Relations) له کلیسا سره غوڅې کې. په کال ۱۶۱۰ کښې هغهٔ ته بلنه ورکړ شوه چې په خپل پلارنې ټیسکوني کښې د ګهټرې په ځانګې کښې د لوی ډیوک کوسیمو مشر ښوونکی شي. د هغهٔ نوې دندې او چوکۍ هغهٔ ته خورا ډېر وخت په لاس ورکړو چې خپله څېړنه نوره هم مخ ته بوځي. اوس نو هغهٔ خورا ستر نیامت او هوډ لرلو چې روم ته به ځي او هلته به پاپا ته د خپلې څېړنې د ریښتینولۍ په باره کښې وایي او کلیسا به د همېشه لپاره د ارستو او پټولمي له غلامۍ ازادوي. مګر دا یو لېونتوب و چې ټول ژوند د ګالیلیو په سر کښې پاته و.

هغه روم ته د دې لپاره روان و چې په مسېحي ګروهې ته ګته ورسوي نهٔ دا چې ډغره ورسره ووهي. ګالیلیو له خورا سترو هیلو سره روم ته روان شو چې د خپل لرکسي موندنې هلته ډاګېزې کې. په لومړي سر کښې هلته د دهٔ د څېړنو خورا تود هرکلی وشو او هیچا یې موندنې ناسمې ونهٔ بللې او د یوهٔ لوی اتل په سترګه به ورته کتل کېدل. دا د ګالیلیو لپاره یو ستر بری و. هغهٔ اوس اوه ځلوېښت کلن شوی و کله چې یې د خپلې څېړنې بریا ولیدله نو لوی یې ولګېدلو او بېرت فلورېنس ته راستون شو. هغهٔ هلته په بابا کالویس او د واټیکن په نورو ستورپوهانو باندې منلې وه چې نور نو د ارستو سوچ سم نهٔ دی او پکار ده چې دوی ورپسې ولاړ نهٔ شي. که څه هم دوی دې ته هم تیار نهٔ ول چې په کوپرنیکس پسې ولاړ شي مګر کم ترکمه دا یې ومنله چې هسک نور پټوني (رازونه) هم لري نهٔ یوازې هغه ځینه چې دوی تر اوسه ورسره بلد شوي ول. دوی په دې پوه شول چې د وېنس بېلابېل پړوانه په غوڅه توګه دا زباتوي چې دغه ستوری په لمر شاوخوا ګرځي راګرځي. اوس دومره پاته وه چې کلیسا دا هم ومني چې پخپله مځکه هم په لمر شاوخوا ګرځي. مګر داسې ونهٔ شول. کله چې هغهٔ له روړمه بریالی راستون شو اته میاشتې لا نهٔ وې تېرې شوې چې له هغه څخه ګروېږنې پیل شوې. او د همدې ګروېږندې له لاسه یې پاته دېرش کاله په کوفرویلو د تورونو تر تور سوري لاندې تېر کړو.

دا نابېره څه داسې بد کار وشو چې دا ناورین پیل شو؟ دا یوازې د ساینس او کلیسا ډغره نهٔ وه بلکې د ځینو کسانو د رخې، چلوټو، ناپوهۍ، سرټمبه توب او وېرې له لاسه ګالیلیو ټول ژوند خوارځار او اوتر اوتر شو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د چلوټې او ناندرۍ لومړی زړی د فلسفې د یوه ښوونکي لخوا وکرل شو. هغه کوسیمو بوسکالیا نومېدلو او په پیزا پوهنتون کښې ښوونکی و. هغه یوه ورځ د ستر ډېوک د مېز په غوړ کښې په پسپسي وویل چي ګالیلیو وایي مځکه ولاړه نه ده بلکې ګرځي. هغه یوه خورا دیني او ګروهندویه ښځه وه او هر څه چي په پاک اینجیل کښې لیکل شوي ول بس په هغو یې کلکه ګروهه لرله. هغې د ګالیلیو دوست، بېنډېټو کاستېلي وروغوښتلو او د ګالیلیو په باره کښې یې له هغه څخه پوښتنې وکولې.

کاستېلي ډېر ژر ګالیلیو اګاه کړو. په ځواب کښې ګالیلیو هغه ته د ساینس او دین د شاندو په باره کښې یو اوږد لیک ولیکلو. مګر د همدغه لیک له لاسه خو د ګالیلیو او کلیسا تر منځ لومړی نیښته پیدا شوه. ځکه چي یوه امي کس د دینپوهنې په نابلده نړۍ کښې پل کښېښودلو. په ناګاهۍ کښې ګالیلیو خپلو دوښمنانو ته هغه درسته په لاس کښې ورکړه چي هغو ورته له ډېره وخته کوت کولو.

هغه غوښتل چي کلیسا په دې وپوهوي چي کوپرنیکس ریښتیا وایي. مګر څه چي هغه غوښتل د لیک پایله د هغه اپوټه راووتله. نیژدې تر یوه کاله پوري لیک د لوستو او پوهو کسانو په منځ کښې لاس په لاس ګرځېدلو. مګر په پای کښې هغه د ګالیلیو د دوښمنانو ګوتو ته هم ورغلو.

په دې ترڅ کښې د کلیسا چارواکو زیات وخت د اینجیل په لوستلو تېرولو او ډېر سوچ به یې وریاندي کولو. په پای کښې هغوی په دې ورسېدل چي د اینجیل ایتونه د ګالیلیو له څېړنو سره اړخ نه لګوي، په تېره بیا دغه لاندیني دوه ایتونه، چي لومړی یې له یوشوا (Joshua) څخه دی:

> لمره، ته په ګیبیون باندي ودرېږه.
> او سپوږمۍ ته، د اجالون په وادۍ کښې .
> او لمر په ارام ودرېدلو، او سپوږمۍ هم تم شوه.
> ترڅو چي ملت له خپله دوښمنه غچ واخیستلو.

د کلیسا پلارانو به پوښتنه کوله چي لمر څنګه درېدلای شي چي کوپرنیکس وایي چي هغه بېخي هیڅکله خوزېدلی نه دی؟ او دویم په نولسم اشلوک (Psalm) کښې راغلی دی چي نور هم په کلکه د لمر خوزښت زباتوي :

> هغه یو چنغول دی چي له خونې راوځي،
> هغه د یوه غښتلي سړي غوندي زغاسته خوښوي.
> هغه د هسک له سره پرمخ ځي
> او د هغه په پای ببړته راګرځي.

هغوی دغه راز نور هم ډېر اشلوکونه د زبات په توګه وړاندي کړل. د دغو اشلوکونو ژبه دومره اغېزناکه او ځواکمنه وه چي ګالیلیو یې ډېر په اسانۍ په لومه کښې بندولای شو. او ګالیلیو

(c) ketabton.com: The Digital Library

چي یو ډېر له برمه او پرتمه ډک کس ؤ په همدومره اسانۍ په دغه خور شوي جال کښې بندیوان شؤ.

خپلو شکومیو ګالیلیو ته وویل چي نور دي ځان نه ښکاروي او یو څه دي خپل ګای پټ وساتي، مانا نا څه دي له دروغو کار واخلي. مګر له هغه خوار سره بیا دا غم ؤ چي ټولې کامیابۍ او موندنې به یې په اوبو لاهو شي، نو ځکه خو یې غوښتنه وکوله چي د دهٔ لیک دي په روم کښې د بابا کلاویس مخې ته وړاندي کړ شي او ورسره پخپله لوی پاپا ته که داسي شونې وي. د ۱۲۱۴ او ۱۲۱۵ کلونو په ترڅ کې لیکونه د فلارنس او روم تر میان تېربېر کېدل، مګر ډېری د روم لخوا راتلل. اوس نو د ګالیلیو په کسنؤ (theories) پورې ځینو کسانؤ خورا ستر ستر ګایونه تړل چي ده خوارکي پخپله په دې هکله کله ټک هم نهٔ ؤ وهلی. ځینو به ویل چي ګالیلیؤ ویلي دي چي په سپوږمۍ کښې هم اینسانان ژوند کوي. او بیا به یې ژر دا پوښتنې راپورته کړې چي د دغو سپوږمۍ مېښتو اینسانانؤ له ادم او هوا سره کومه د وینې شانده شته او کنه، او یا دا چي هغوی به د نوها پیغمبر په کیښتۍ کښې سپاره شوي وي او که نه؟ شیخ بېلارماین چي د دینپوهانؤ مشر ؤ وَ ټؤلؤ ته وویل، چا چي لیکلي دي چي لمر له خپله ځایه راخیژي او بیا لوېږي او بیا بیا داسي کېږي هغه سلیمان پیغمبر ؤ. نهٔ یوازي دا چي هغه دا وینا د خداي په ښؤونې کوله بلکې هغه ترټؤلؤ هوښیار او پوه کس هم ؤ.

کله چي کالیلیؤ پوه شو چي اوس کیسې داستاني بڼه غوره کړه نو یې پرېکړه وکوله چي پخپله رؤم ته ولاړ شي او هلته د کوپرنیکس د کسنې رېښتینولي د نؤرؤ په مخ کښې زباته کي. هغه ډاډهٔ ؤ چي واټیکن به یې ورسره ومني چي د دهٔ څېړنې ببخي له کاتؤلیکي ښؤونؤ سره سمون خوري. په کال ۱۲۱۵ کې هغه چي کله رؤم ته روان شؤ نو داسي ؤ لکه یو ښاغلی هواري او یو ډېر له جوشه ډک ځوان.

ګالیلیؤ چي کله رؤم ته ورسېدلؤ نؤ ډېر زیات هیله من ؤ. هغه ځواکن شوی ؤ او په ځان ډېر ډاډهٔ ؤ او اوس اوس یې روغتیا هم ډېره ښه شوې وه ځکه چي د جوړونؤ درد یې ورک شوی ؤ چي د فلارنس د بېکاره هوا له کبله وریپښ شوی ؤ. اوس نؤ ناندریۍ ببخي ډاګېزې شوې وې او ګالیلیؤ خوښ ؤ چي پر دې باندي وراسه وکوي. کله چي د دوی تر منځ په رؤم کښې رېښتینۍ او ناندرۍ روانې وې نو ګالیلیؤ په خپلؤ ګایونؤ کښې ډېر زورور ؤ. هغهٔ به د شیخانؤ پوښتنې په داسې توګه ورغبرګې کړې چي هغوی به ببخي ساده ګان او ناپوهان ښکاره کېدل.

کله چي کومه پایله او پرېکړه ترلاسه کېدلای نهٔ شوه نو په پای کښې لوی پاپا وویل چي دغه مرنه دي سپځلي دوتر (Holly Office) ته ولېږل شي چي د دینپؤهنې په رڼا کښې یې غوڅه کي. د سپېځلي دوتر یوؤلسؤ غړیو د کوپرنیکس په کسنو باندي د دینپؤهنې په رڼا کښې سؤچ وکولؤ او بیا یې په خپل منځ کښې وراسه وکوله او په پای کښې یې داسي غوڅه کړه:« دا چي وایي چي مځکه د ولاړ او تم لمر شاوخوا چولي، یو لېونتؤب او بهؤلتؤب دی. او موږ په ورته په دستوري توګه کوفرغرونه وایو. او داچي وایي چي مځکه پخپله هم څرخي هم زموږ په ګرؤهه کښې سمه نهٔ ده».

(c) ketabton.com: The Digital Library

يو څۀ روځې وروسته کارډينل بېلارماين وګومار شۀ چي ګاليليۀ ته ووايي چي نۀر دي نۀ له دغۀ کارونۀ ودرېږي. دغه کيسه په دوۀ ډولونۀ تر مونږ پوري رارسېدلې ده. ځينه کسان وايي چي ګاليليۀ ورسره و منله چي نۀر به نۀ د کوپرنيکس د کسنۀ ننګه نۀ کوي. او ځينه نۀر بيا وايي چي هغۀ و منل چي نۀر به له دغې بنديز شوې کسنې څخه ببخي لاس اخلي او نۀ بې خپلوي، نۀ به يې ننګه کوي او نۀ به يې چا ته ښۀونه کوي.

دا ګرې خو ګاليليۀ په يوۀ نۀ يوۀ ډول يوه بريا ګڼلې وه. هغۀ له هر ډول سزا او ترټلۀ ازاد شوی ۀ، له هغۀ سره پخپله پاپا مخامخ رغبدلی ۀ چا چي د پرلپسې درناوي ډاډ هم ورکړی ۀ او بله دا چي کومه فتوا چي د کليساګانۀ له ميمبرونۀ واورول شوه په هغې کې بس مازي دومره ويل شوي ول چي د د کوپرنيکس د کسنې د ريښتينولی په زباتولۀ به بنديز وي. مګر هغه بيا هم د ګڼترې (رياضي) لپاره کارول کېدلای شوه. يوازي د هغې په «ريښتينولی» باندي بنديز ولګول شۀ.

هغۀ اۀوه کاله هيڅ هم خپاره نۀ کړل. خو له هغه وروسته په کال ۱۶۲۳ کښې يې *Il* (*Saggiatore*) وليکلۀ. په دغه لوستني کښې د پټولمي او کوپرنيکس د ملاتړيو ترمنځ ګايونه يا ډيالۀګ ۀ. هغۀ په دې باندي اۀوه کاله نۀر هم کار وکولۀ. مګر په دېر ترڅ کښې يو څو پېښې وشوې. لومړی لوی ډېوک کوسمينۀ په نابېره تۀګه مړ شۀ او دی يې له سوري څخه ببېرخې شۀ. او تر دې بده لا دا وه چي په ځای ناستې يې هغۀ زړه رانی چي په لومړي سر کښې يې ټولې ناندری او مرنې راپورته کړې وې. په رۀم کښې پاپا پۀل پينځم هم مړ شۀ او په ځای يې ګريګوري پينځلسم کښېناستلۀ څوک چي يو کمزوری او ډېر زۀړ کس او بس دوه کاله په واک کښې پاته شۀ. بيا د هغۀ په ځای باندي کارډينال مافيو باربيريني کښېناستلۀ چي وروسته يې د اربن - پينځه دېرشم نوم غوره کړۀ. هغۀ ډېر د برم او نوم وړی کس ۀ. هغۀ لېوال ۀ چي له ګاليليۀ سره ليده کاتۀ وکوي.

ګاليليۀ هم چي روغتيا يې لږ ښه شوه ورته راغلۀ او شپږ ځله يې اوږدې ليدنې ورسره وکولې. په دغۀ دوۀ په دوۀ ليدنۀ کښې ګاليليۀ هڅه وکوله چي نوی پاپا د کوپرنيکس د کسنې په ريښتينولی پوه کي او سځ (قانع) يې هم کي. که څه هم نوي پاپا تر ډېره بريده له ګاليليۀ سره سر ښۀرولۀ مګر دې ته تيار نۀ ۀ چي د کسنې ريښتيونولي ببخي په ډاګه ومني او يا دي بنديز ورڅخه لري کي. کله کله به يې دا هم ورته وويل چي «سپېځلې کليسا کوپرنيکس غندلی نۀ دی او نه يې د هغۀ کسنه کوفرغرونه بللې ده، بس مازي دومره وايي چي هغه يو ډول بيړه کړې ده او دا چي ببځايه يې خبز وهلی دي. که چيري يو څوک د هغې ريښتينولي زباتولای شي نۀ بيا به هغه ببځايه خبز نۀ بلل کيږي» په ځان باوري او ډاډه ګاليليۀ داسي و انګېرله چي نۀر نۀ هغه د کوپرنيکس په کسنې باندې څه ناڅه ليکلای شي تر څو چي په دينپوهنې کښې لاسوهنه نۀ کوي او همېشه له خپلۀ څېړنۀ سره کار ولري او بس.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کله چي هغهٔ کؤر ته راستون شؤ نؤ يې په خپل لوستني چي دوګايه (Dialogue) نومېدلؤ باندي کار پيل کړؤ او په ۱۶۳۰ کښې يې تيار کړؤ. دا لوستنی نن هم د اټالوي ادب يوه غوره ټوټه بلل کيږي چي ډول ډال او سکښت جوړښت يې د سوکرات هغه ته ډېره ورته دی. دغه دوګايه د کانال ګرانډې په سيمه کښې د درؤ انډيوالانؤ تر منځ د يوې ورسې په بڼه لري چي دوه پکښې د ګاليليؤ خپل انډيوالان، سالوياتي او ساګريدو ول چي په دې وخت کښې دواړه مړهٔ شوي ول. ساګريدو يې پکښې داسي ښکاره کړی دی چي زيات کار يې په ژوند کښې له دې دنيا سره دی، ډېر ځيرک دی، او د يوهٔ سرخېل په شان خورا پراخ لېمون او ګروېږونکی سؤچ لري. سالوياتي بيا د کوپرنکس د اډانې او لېمون زياته لورينه کوي. دريېم کيردار ساده ګل (Simplicio) نوميږي د بدلون لؤرينه نهٔ کوي او وايي چي د ژوند لاره چي څنګه روانه همدغسي ښه ده. که څه هم هغه د دې نؤرؤ دواړؤ د ټؤکؤ او ټکالؤ د بوسؤ خوځکی جوړيږي مګرهغهٔ پخپله ډېر بې تاوانه او لېزمه کس وي.

درې سره دؤستان يوه درسته ورځ د مځکې ورځمهالي خوزښت (diurnal motion)په هکله ريښتينې (arguments)کوي. ساګرېدو دا لېمون ورمخته کړؤ ، چي که چيري مځکه د ختيځ پر لؤر لږ چټکه وګرځي نؤ مرغان به په هوا کښې خپله تؤله وبايلي، په مني کښې به پاڼې د ونؤ په لوېديځ لؤر ته تويې شي او د تؤپ هغه مړدکي چي په لوېديځ لؤر ويشتل شوي وي تر هغؤ مړدکو زيات واټن ووهي چي په ختځ لؤر وار شوي وي. سالوياتې د مځکې خوزښت له هغې کيښتې سره پرتله کړؤ چي په سمندر کښې ګرځي چي پکښې سپرې سورلې په ازاده تؤګه يوې بلې خوا ته ګرځېدلای راګرځېدلای شي په دې يې پروا نشته که هغه هوڅومره په چټکې روانه وي هم. همدغه راز مځکه هم له ځانه سره هر څه وړي. دا پروا نهٔ لري چي هغه ځيزونه په مځکې پوري ببخي نښتي دي او که بل راز ورباندي زوړند دي لکه هوا او وريځې. نؤ د مرغانؤ لپاره هم کومه ستونزه او ربړ نشته .

د دوګايه ورسې په دريېمه ورځ - چي په ريښتيا ګاليليو څو کاله وروسته ليکلې وه - درې سره انډيوالان د هسک د ستروالي په هکله اټکلونه کوي. سالوياتي پيل کوي او وايي چي موږ کولای شو چي د مځکې له دې کمکې ټيکې (Planet) څخه چي پخپله په کال کې يو ځل د لمر شاوخوا چورلي د هغؤ ببشمېره ستوريو او ټيکيو د ځای ځايګي او خوزښت پته ولګوو چي په ارت او ببرت هسک کښې خواره وارهٔ دي. هغهٔ بيا د دغؤ ستوريو او ټيکيؤ د لريوالي په هلکه ږغيږي او وايي چي واټن يې دومره لري دی چي زموږ سوچ په اسانه نهٔ شي وررسېدلای. سيمپليسيو يې ورغبرګوي او ورته وايي چي خدای هيڅ اړتيا نهٔ لري چي په دغؤ ستوريؤ او ټيکيؤ باندي دومره ناپايه پراخ ځای ونيسي چي اينسان ته يې هيڅ شمر هم نشته. ساګرېدو چي په رؤغتيا کښې ښه پوهه لري هغه په دې باندې خورا څنډي او ورته وايي ، اې ساده سړيه که موږ د درملنې لپاره هره ورځ د اينسانانو نسونه نه څيرلای نؤ څنګه به راته څرګندېدله چي موږ کولمې، سږي، بډوډي او نؤر غړي لرو. تر اوسه پوري موږ يوازي جيوپيټر پېژندلؤ خو اوس پوهېږو چي دا ستوری نؤرې سپوږمې هم لري. نؤ اې ساده ګله، که موږ د يوهٔ

(c) ketabton.com: The Digital Library

ناپایه جهان په هکله نهیر (سؤچ) کوو نؤ د دې مانا دا ده چي خدای ته هغه ستر ځای ورکوو چي دی یې لري.

د هغؤ دغه ریښتینۍ په ۵۰۰ مخونؤ کښې لیکل شوې دی. په دغؤ ریښتینؤ کښې هغوی درېواړه د ارستؤ، پټولمي او کوپرنیکس د پؤهنې په اډانه په هر اړخ باندي هر راز ګایونه کړي دي . هغوی په درېیمه ورځ خپله وراسه بې له کومې پایلې پای ته رسوي. د کیردارونو په شان لوستونکو ته هم غوڅه وینا او پیغام نۀ ویل کیږ ي بلکې هغوی ته پکار ده چي پخپله له خپل سؤچ او پؤهې سره سمه پرېکړه وکوي او پایلې ته ورسیږي. ګالیلیو د کرښؤ او غونډلؤ په کښلؤ کښې خورا په ځیرکوالي او په هوشیارۍ سره هڅه کړې وه چي د کوپرنیکس د اډانې ریښتینولي نېغ په نېغه زباته نۀ کي . مګر د دوګایې ریښتنیې او وراسه دومره زورَوره وه چي په هر هؤش لرونکي او سیانه لوستونکي یې دا منله چي د کوپرنیکس اډانه ریښتینې ده.
ګالیلیؤ خو خپله لیکنه بشپړه کړه مګر اوس یې د چاپولؤ لپاره د کلیسا اجازې ته اړتیا لرله. که څه هم د سیمپلیسمو کیردار ببخي د پاپا کړؤوړؤ ته ورته ؤ مګر ګالیلیؤ داسي نۀ وه انګېرله چي په دې کښې به دۀ ته کوم تاوان ورسیږي. د کال ۱۶۳۰ په مې میاشت کښې هغۀ بیا رؤم ته روان شؤ چي د خپل لوستني د خپرولؤ اجازه ترلاسه کي.

په رؤم کښې چي کله هغۀ د کتنې او څارنې لپاره خپل لوستنی وړاندي کړؤ نؤ په پیل کښې هرڅه ډېر ښه تېر شول. مګر وروسته شېخ ریکاردي یو څه بدګومانه شؤ ورباندي. نؤ ځکه خو لوستني بیا بیا وکتل شؤ . په پای کښې ریکاردي ګالیلیؤ ته اجازه ورکړه چي په رؤم کښې دي یې خپور کي مګر په دې ګره (شرط) چي د سر او پای ځینه برخې به یې داسي بدلوي لکه څنګه چي دوی غواړي. ګالیلیؤ دا ورسره ومنله او بېرته فلارنس ته راستون شؤ مګر له هغوی سره یې ژمنه وکوله چي په مني کښې به بېرته ورته راشي.

په دې منځ کښې په واټیکان کښې د ګالیلیو ملاتړی شازوی چیسي په نابېره توګه مړ شؤ. هم هغه به د ګالیلیؤ لوستني خپرولؤ. په همدې ورځؤ کښې په ټولې اټالیې کښې د تاوون وبا خوره شوه چي له کبله یې د وګړیو یوې بلې سیمې ته تګ راتګ ببخي په ټپه ودرېدلؤ. اوس چي لوستني په فلارنس کښې پرؤت ؤ او د هغۀ کتونکي په رؤم کښې ول، نو ګالیلیؤ هم د خپلؤ شکومیؤ او انډیوالانؤ یوه ټلګري جوړه کړه چي په ریکاردي یې ومني چي لوستنی دي همدلته په فلارنس کښې چاپ شي. په مات زړه او تر ډېرې زؤرنې لاندي زاړه شیخ ریکاردي ومنله چي په فلارنس کښې دي چاپ شي. مګر بیا یې هم دا ګره کښېښؤدله چي هغۀ پخپله د لوستني پیلامه او پایله کتلې ده خو د لوستني د نؤرؤ برخؤ لپاره دي په فلارنس کښې یو سم کس وګومارل شي چي بیا یې تر سترګؤ تېر کي. ګالیلیو هغه پیلامه چي د ریکاردي لخوا بدله شوې وه او د پاپا لخوا یوه زیاتونه هم پکښې ځای شوې وه په ډېره رخه او مات زړۀ ومنله. خو وروسته هغه په دې باندي زورنه (فشار) اچوله چي دا دي په بېل کاغز او بل ډول ټایپ باندي ولیکل شي چي لوستونکو ته ببخي څرګنده وي چي کومه برخه د ګالیلیو خپله لیکنه ده او کومه یوه یې د کتونکو لخوا پرې ورزیاته شوې ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لوستنی د کال ۱۶۳۲ په پسرلي کښې خپور شو. د هغهٔ ملګري او هم لوستونکي ډېر زيات خوښ ول. مګر د واټيکان غبرګون لږ ورو او وروسته راغلو ځکه چي د تاوون له کبله لوستنی هلته ناوخته ورسېدلو. کله چي د واټيکان چارواکو ولوستلو نو پوه شول چي له دوی سره چالاکي شوې وه. کله چي ريکاردي لوستنی ولوستلو نو ويې ويل: « دې لوستني چي کومه ښه غوره کړې ده نو جيسوئيټان به خامخا له هغهٔ څخه ډېر تريخ پلپوټ وکوي. مګر تر دې لمخه چي جيسوئيټانو يو څه ووايي پاپا پخپله پوښتنې پيل کړې. هغهٔ باور کولو چي ريکاردي هڅې کښېوتلای دی چي يوهٔ دغسي لوستني د چاپولو اجازه يې ورکړې ده او ورسره ورسر په دې ډېر خواشنيی ؤ چي په لوستني کښې چي د ساده ګل کوم کردار راغلی دی هغهٔ په ريښتيا پخپله د پاپا پېښې کوي او مانا يې دا ده چي په هغهٔ باندي يې ملنډې وهلې دي.

د دوګايه (Dialogue) چي کله خپور شو نو هغه يې ښه وخت نهٔ ؤ. په دغه وخت کښې په اوروپا کښې چي د ګرؤهې په بنسټ کوم جنګونه روان ول هغهٔ د واټيکان په ګټه نهٔ ول. د پاپا د ايلچيتوب او مرکچيتوب ټولې هلې ځلې له ناکامۍ سره مخامخ وې. په دغه وخت کښې له پاپا سره د نورو کسانو سختې ډغرې پيل کړې وې. ځيو به ويل چي هغهٔ خو د ګاليليو په شان له ښوېدلو او بې لارې شويو کسانو سره دوستي او ملګرتيا لري او ځينو نورو به ويل چي هغهٔ خو ببخي يو کمزوری او ناتوانه پاپا دی ان چي بې لارې شويو کسانو ته هم هيڅ نهٔ شي ويلای. يوهٔ شيخ ورپسې وليکل چي پاپا نن سبا دومره ډارن شوی دی چي ببخي له خپلې مانۍ بهر نهٔ شي راوتلای ځکه چي وېره يې په زړهٔ ننوتلې ده هڅي نهٔ چي څوک زهر ور کي. کومې لارې چي تر واټيکانه پورې تللې دي په هغو يې تر لسو لسو ميلو پوري بدرګې او سامانې درولې دي او هر څوک چي په دغو لارو تګ راتګ کوي نو هرومرو يې تالاشي اخيستل کيږي.

په دغو ورځو کښې جيسوئيټانو هم د هغهٔ په غوږونو کښې پسپسی پيل کړی ؤ او هره شېبه به يې هغهٔ ته ورپه يادوله چي ګاليليو چي کومه ژمنه له تا سره شپاړس کاله پخوا کړې وه هغه يې د لوستني په خپرولو سره ماته کړې ده. پاپا چي په خپل برم او نوم باندي دغسي نيوکې واورېدلې نو يې و پتېله چي پکار ده يو څه زوَر او سام خلګو تر وروښيي. يو ځل هغهٔ د خپلو ايلچيانو يوې غونډې ته وينا کوله او ډېر په خشم يې هغو ته وويل: «ستاسي ګاليليو په داسي کارونو کښې ګوتې وهلې دي چي هغهٔ پکار نهٔ ؤ. هغهٔ ما ته دوکه راکړه او له ما يې کار واخيستلو. اوس به زه هم هغهٔ و کاروم او خوښ به يې شم»

پلپوټ او ګوېرنه

ګاليليو په فلارنس کښې ؤ. د هغهٔ هلته يې خورا لوی لګېدلی ؤ او اګاه نهٔ ؤ چي کيسه به دومرې ورانې ته وتلې وي. ځکه چي د هغهٔ لوستنی ډېرو کسانو کتلی ؤ او اوس خو يې خورا ښه نوم هم موندلی ؤ او لوستونکو به ډېر ستايلو. هغهٔ ډاډهٔ ؤ چي که چيري کومې ناندرۍ او کشالې راپوړته هم شي نو په اسانۍ سره به غلې شي. بله دا چي پخپله پاپا د هغهٔ نيژدې دوست هم دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پاپا هغۀ ته کسان ورولېږل چې په دېرشۀ ورځۀ کښې دننه دي په رؤم کښې خپله پېشي وکوي. اېلچیانۀ هڅه وکوله چې د پاپا خشم یو څه ارام کي مګر پاپا زېل کړی ۀ او ویل به یې چې ګالیلیو به یو ځل خامخا رؤم ته راځي او پېشي به کوي. ګالیلیۀ هغۀ ته د دریو ډاکټرانۀ لخوا یوه کتونی (سرټیفیکېټ) ورولېږلۀ چې پکښې لیکلي ول: «ګالیلیۀ دا مهال د بېلابېلۀ سختۀ ناروغیو له لاسه رنځور دی او نۀ شي کولای چې تر رؤم پوري مزل وکوي». مګر کتۀني هم په پاپا باندي کومه اغېزه و نۀ کوله او بیا یې پیغام ورته راولېږلۀ چې بهانې نۀ چلېږي او دا ځل یې نۀر هم په کلکه ورته وویل چې که ګالیلیۀ پخپله رانۀ شي نۀ ځولنې به ورواچوئ او د بندي په څېر یې تر رؤمه پوري راوړئ او پلپۀټ ته یې وړاندي کئ.

په ۱۱ اپرېل ۱۲۳۳ کښې ګالیلیۀ پلپۀټ ته یۀوړل شۀ او په دغه بل ګهیز د لوی څارنوال، بابا ویسنزوی دا فیرنزوالا، مخې ته لومړنی پېشی ته وبلل شۀ. هغه ته لۀړه ورکړه شوه او ورڅخه وپوښتل شول چې، ایا هغۀ پوهېږي چې د څه لپاره پېشی ته راغوښتل شوی دی. هغۀ هم ورته وویل چې کوم لوستنی چې یې لیکلی دی د هغۀ په تۀر یې به یې راغوښتلی وي. ګالیلیۀ په ډېره هوشیارۍ او ځیرکوالي هغوی ته وویل چې دۀ ۱۲ کاله مخکې ژمنه کړې چې د کوپرنیکس کسنه به نۀ زباتوي او نۀ به یې ساتنه او ژغورنه کوي . مګر هغه ازاد دی چې د یوۀ لېمون (Opinion)په تۀګه ورباندي خبرې وکوي.

له هغۀ څخه وپوښتل شول چې تا د دغه لوستني د لیکلۀ لپاره اجازه ترلاسه کړې وه؟ هغه ورته وویل چې نه، ځکه په دا د هغه لېمون نه ساتنه کوي او نۀ یې ژغورنه. په لوستني د دې خبرې ټینګار او پوخوالی نۀ دی شوی چې مځکه چورلي او لمر ولاړ دی. په دا بله ورځ دینپۀهانۀ او ګروهپېژانۀ بیا لوستنی غونډله په غونډله او تۀري په تۀري ولوستلۀ او ښه په ډاډه تۀګه یې ځانونه پرې پوه کړل چې ګالیلیۀ په ډېره ځواکمنه او زۀروره تۀګه د مځکې خوزښت او د لمر ټېکه زباته کړې ده. او هم یې په هغۀ کسان په ټۀکۀ ټۀکۀ کښې ښه سپک کړي دي څۀک چې دا نۀ مني.

ګرۀهپېژان په دې ورسېدل چې ګالیلیۀ هغه ژمنه ماته کړې ده کومه چې هغه په کال ۱۶۱۶ کښې کړې وه. هغوی په دې اړه نۀ وه چې د هغۀ لېمون سم دی او که ناسم. له هغوی سره بس دومره غم او ربړ ۀ چې د کلیسا واک او برم ته تاوان رسېدلی دی. هغوی به ویل چې دا واک یوازي کلیسا لري چې څه سم دي او څه ناسم دي. یو امي او جنجالي کس چې په دین او ګروهه باندي اګاه نۀ وي څنګه کولای شي داسي کشالې په خپل سر هوارې کي او د اولسونه لارښۀونه دي وکوي.

لویې څارنوالۍ له ګالیلیو سره یوازي او پټې لیدنې او کتنې وکولې او هغه ته یې وویل چې خپله تېروتنه او د ژمنې ماتونه دي ومني. که هغه منته (اقرار) وکوي نو ډېر په اسانۍ سره به وبخښل شي ؛ او داسي چوپ پاته شي نو څارنوالي به یو ډول نه ډول سزا بیا هم ورکي. او هغۀ وچه نټۀ (انکار) وکوي نۀ بیا به څارنوالي له دۀ څخه د شکنجې په زۀر ډېرې ګرانې پوښتنې او ګوېږنې پیل کي چې په دۀدیزه تۀګه له هغۀ کسانۀ څخه کیږي چې کوفر یې غرولی وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوه ورځې وروسته يې هغهٔ يو ځل بيا پېشۍ ته راوغوښتلؤ چې پخپله منته (اقرار) ډاګيزه کي. هغهٔ وويل چي تېرې د پلپؤټ په تېرو څؤ ورځؤ کښې يې خورا په نهير سره خپل لوستنی يو ځل بيا ولوستلؤ. هغهٔ له ډېره وخته راهيسي نهٔ ؤ لوستلی نو ځکه خو ښېځي داسي ورته ښکاره شؤ لکه يو نوی لوستنی چي وي او هغهٔ لکه يو بل چا چي ليکلی وي.

وروسته يې ګاليليو ټوسکاني ايلچي ته په لاس ورکړؤ چي يوهٔ زاړهٔ او ناتوانه کس د شکنجې او ترهې په زؤر دې ته تيار کي چي هر هغهٔ څه ناسم وبؤلي چي د دهٔ په پوره باور ښېځي سم دي. مانا دا چي هغهٔ چي په خپل ژوند کې څومره کار ، څېړنه او موندنه کړې ده له هغې دي پخپله هم لاس په سر شي او د نړۍ نؤر وګړي دي ورڅخه ښبېرخې کي. په کومه شپه چي يې هغهٔ د ټوسکاني ايلچي کؤر ته راوړلؤ نؤ ډېر مړزوانده شوی ؤ. هغهٔ د سوکرات په شان ياغي او سرؤبن نهٔ ؤ چي د ريښتياؤ لپاره دي تر خپل سر تېر شي، بلکې يو داسي وګړی ؤ چي د جوارۍ يو داو يې اچولی ؤ مګر په دې کې ناکامه شوی ؤ چي نؤرؤ ته وروښيي چي ريښتيا څه دي. که هغهٔ نټه وکي او که منټه ريښتيا خو به بيا هم ريښتيا وي.

په ۱۰ مۍ هغهٔ يو ځل بيا پېشۍ ته راوستل شؤ. هغهٔ يو ځل بيا د شيخ ښېلامايين لخوا لاسليک شوی کتؤنی (سرټيفيکېټ) وړاندي کؤ چي پکښې ليکل شوي ول چي هغهٔ به د مځکې د خوزښت لپمون نهٔ سم بولي او نهٔ به يې ساتنه او پلوی کوي. مګر دا نهٔ ول پکښې ليکل شوي چي هغهٔ به يې ښؤونه نهٔ کوي او يا به څېړنه ورباندي نهٔ کوي. خو بيا هم هغهٔ باور لرلؤ چي د يوې وړې سزا په تؤګه به ورته لږ ګوتڅنډنه وشي او نؤر به نؤ په خپله مخه پرېښودل شي اوبس.

مګر په رؤم کښې کاغزونه اوس پاپا ته ورکړل شوي ول چي د وروستي ځل لپاره يې ولولي. او کله چي هغهٔ ولوستل نؤ يې وويل چي په دې کار کښې هيڅ نرمښت نهٔ شي کېدلای. ګاليليؤ له هغې وايې (امر) څخه سرغړونه کړې ده چي هغهٔ ته نبغ په نبغه ورکړ شوې وه. له بندي څخه دي سمه ګوېړنه وشي، هغهٔ دي په شکنجې ووېرول شي او اړ دي ايستل شي چي توبه وباسي. بيا دي هغهٔ ته د سزا کالي وراغوستل شي ، د اولس په مخ کښې دي خېرزه کړ شي او به پای کښې دي زندان ته واچول شي.

په دا بله اونۍ کښې ګاليليؤ د څلؤرم او وروستي ځل لپاره پېشۍ ته راوستل شؤ. دا ځل هغهٔ په واز کومي و منل: «زه يې منم او په کلکه سره وايم چي د پټولېمي لپمون ريښتيا او سم دی چي وايي مځکه ارامه ولاړه ده او لمر په خوزښت کښې دی. او له کله چي ماته دا وايه شوې ده نو هيڅ کله د کوپرنيکس لپمون بيا ريښتيا نهٔ دی بللی.» ګاليليؤ په ډېره بېچارګۍ او زارۍ دا وينا وکوله مګر جرګې د هغهٔ دا زارۍ او جګې و نهٔ منلې. بلکې هغوی وويل چي دهٔ چي کوم لوستنی ليکلی دی د دهٔ اري لپمانهٔ خو په هغهٔ کښې جوت دي. ګاليليؤ ورته وويل: « زه دلته ستاسي په مخ کښې ولاړ يم، څه چي ستاسي خوښه وي زه به يې منم»

په دا بل ګهيځ هغهٔ څه وشول چي ګاليليؤ يې هيڅ کله هيله نهٔ لرله. دغهٔ مشر ،سپينږيری هوښيار کس چي زړهٔ يې له هرڅه مات شوی ؤ، سرتؤر سر، ابېلې پښې، د سزا په کاليؤ کښې نغښتی

(c) ketabton.com: The Digital Library

دباندي راوايستل شؤ او بيا دې ته اړايستل شؤ چې د يوه ډېر ستر سلبب مخې ته خپل سر ټيټ کي. جاره واره شيخان او ملايان ولاړ ول چې دهٔ ته يې دغه سزا واوروله: دی به د کوپرنيکس له لېمون څخه لاس په سر کيږي، د دهٔ په لوستنی، دوګايه، باندي به د کانون له مخې بنديز لګول کيږي او ليکوال دي يې په زندان کښې بنديوان شي او تر دريؤ کالؤ پوري دي هره ورځ هغهٔ اوه اشلؤکونه وايي چې د تؤبې لپاره دي. په هغهٔ وخت کښې چې کليسا کومې سزاګانې ورکولې دا په هغؤ کښې ډېره نرمه ګڼل کېدله.

د پاته ژوند دپاره هغهٔ په خپل کور کښې په بند کښې وساتل شؤ. هغهٔ ډېر زوړ شوی ؤ، سترګې يې بېخي کمزورې شوې وې، او له زېروې يې ريځ وړلؤ. خو تر څؤ چې هغهٔ په بشپړه تؤګه ړوند شوی نهٔ ؤ بيا به يې هم پرلپسې کار کولؤ. که څه هم هغهٔ له ستؤرپېژندنې بند کړ شوی ؤ هغهٔ د پوهنې نؤرؤ څانګؤ ته مخه کړې وه. د ستؤرپېژندنې په ځای هغهٔ د خوزښتونو (Dynamics) باندي څېړنه پيل کړه او په دې ډګر کښې يې تر ستؤرپېژندنې هم زياتې برياوې وموندلې او د نوي فيزيک بنسټونه يې کښېښودل.

ګاليليؤ په ۸ جنوري ۱۶۴۲ په خپله بيستره کښې مړ شؤ. هغهٔ دا وروستی هيله ښکنده کړې وه چې په فلارنس کښې د سانټا کؤر کليسا په هديدرې کښې د کورنۍ له نؤر مړيو سره يو ځای ښخ کړ شي. د کليسا نؤر شيخان تيار ول چې جنازه يې وکوي، بيا يې هلته يې ښخ کي او ګؤر يې هم په مرمرؤ باندي وپؤښي. مګر پاپا باربېريني خپل زېل او کينه نهٔ پرېښؤدله او د هغهٔ د جنازې او ګؤر رغولؤ اجازه يې ور نهٔ کړه. په کال ۱۷۳۷ کښې يې د هغهٔ هډوکي په هغهٔ ځای کښې ښخ کړل چېرته چې د هغهٔ دوه نؤر هيوادوال، ميشلانګليو او ماکياويلي هم ښخ ول. او سل نؤر کلونه وروسته کليسا د هغهٔ له لوستنې بنديز لرې کړؤ.

مګر دا نؤ هغهٔ وخت ؤ چې په اټاليې کښې راټوکېدلې د بيابيدارۍ ځلاند غورځنګ له سېکه لوېدلی ؤ او کليسا ورباندي بريالۍ شوې وه. مګر ګاليليؤ چې د اينسانانؤ د ازادۍ لپاره کومې څېړنې کړې وې او ګړاوونه يې ګاللي ول هغه بېشمره او بېګټې پاته نهٔ شول. د اټاليې په ځای په نؤرو هيوادونؤ او اولسونؤ کښې داسي ښاغلي پيدا شول چې دا زبات کي چې د ساينس کانون يوازې او يوازې ازاد لټون او څېړنه غواړي ؛ يوه داسي څېړنه چې نهٔ د کليسا او نهٔ د کوم بل زورګير لخوا تربت او خپه شوې وي. هغهٔ چې د ساينسي لټون لپاره کومه لاره پرانيستله تر درېنيمو پېړيؤ پوري د پؤهنې مينانؤ او لېوالانؤ په هغې باندي يون اومزل وکولؤ. هم دا تکل او لټون ؤ او له ريښتياؤ او ازادۍ سره مينه وه چې د اتلسمې پېړۍ د ليتوالې (Enlightenment) ستر غورځنګ يې و پينځولؤ. د دې غورځنګ دا چيغه وه چې (Sapere aude) ، «بهادري وکوه چې پوه شې»

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library